

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

Розглянуто питання статевого виховання учнівської молоді. Критичного аналізу та систематизації потребують здобутки вітчизняних учених. Констатовано, що провідними моделями статевого виховання є рестриктивна (обмежувально-охоронна), яка знайомить із фізіологічними аспектами статі та сексуальності, підпорядковуючи їх принципу краще «занадто пізно», ніж небезпечне «дуже рано»; пермісивна (ліберальна), при якій якісна статеві освіта широко визнана у всьому світі, хоча характеризується відкритими поглядами на питання сексуальності; модель «золотої середини», покликана допомогти молодій людині уникнути розчарувань і не нашкодити іншим у статевих стосунках загалом та в сім'ї зокрема, полегшити особистий і психосексуальний розвиток, пом'якшити перехід молоді до дорослого життя. Доведено, що прийняття тієї чи іншої моделі в конкретному суспільстві регулюється індивідуальним ставленням до сексуальності та статевого виховання студентської молоді в конкретній країні, державною політикою, становищем науковців, рівнем економічного розвитку суспільства.

З'ясовано, що найбільш оптимальним є демократичний підхід, за якого можливе визнання самого факту існування проблеми статі і міжстатевих стосунків, права підлітка на частину свого буття, «вбудовування» на науковій основі в об'єкти педагогічної дії таких життєвих цінностей, знань, навичок і норм поведінки, які б обмежували можливі відхилення у процесі статевої соціалізації дитини. Встановлено, що методологічні принципи статевого виховання ґрунтуються на гуманістичних і науково-реалістичних ідеях та концепціях, які знайшли найбільш повне відображення у вченні про статі і статевий акт.

Ключові слова: виховання, учнівська молодь, методологія, концепції статевого виховання, моделі статевого виховання, зарубіжні країни, Європейський Союз.

Із часу створення Європейського Союзу проблема статі та сексуальна освіта стали важливим компонентом освітньої політики співтовариства. Засновники Європейського Союзу (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція) заклали основи сучасної шкільної сексуальної освіти та статевого виховання на теренах Європи, приділяючи особливу увагу формуванню сексуальної політики в цих країнах, розробленню законодавчої бази з боку інституцій Євросоюзу та Ради Європи у галузі шкільної освіти загалом та сексуальної освіти зокрема.

У Конституціях деяких зарубіжних країн особливе місце відводиться трактуванню положень Європейської Хартії із сексуальних і репродуктивних прав, а також інших директивних документів Євросоюзу («Стандарти сексуальної освіти у Європі», «Керівництво з розробки політики і дій в сексуальній освіті у Європі», «Рамкові основи повної сексуальної освіти», «Керівництво з розробки політики в галузі охорони сексуального і репродуктивного здоров'я та захисту прав молоді у Європі») [2].

Мета статті полягає в аналізі та обґрунтуванні сучасних моделей статевого виховання, які знайшли найбільш повне відображення у вченні про статі і міжстатеві взаємини, в сучасних підходах до сексуальної освіти.

На теренах Євросоюзу існують різні моделі статевого виховання молоді, але зупинимось тільки на тих із них, які найчастіше зустрічаються в сучасних зарубіжних країнах. Так, рестриктивна (репресивна, обмежувально-охоронна) модель статевого виховання запроваджена в більшості західних країн. Так, в Італії знайомство дітей із фізичними ознаками і виявами статі вважається небажаним. Насамперед це стосується оголення (навіть маленькі діти не повинні оголювати геніталії при людях) [1]. І вчителі, і батьки переконані, що відомості про репродуктивні процеси і функції потрібно підносити дітям поступово й досить обережно, пропонуючи спочатку нову інформацію про такі процеси і їх вияви на прикладах рослин, а не тварин, щоб уникнути передчасних уявлень про біологічну природу відтворення людини. Вчені пропонують здійснювати ознайомлення з тілесно-фізіологічними аспектами статі та сексуальності, підпорядковуючи їх принципу краще «надто пізно», ніж небезпечне «дуже рано».

Провідні науковці країн Євросоюзу Дж. Клеїн (*J. Klein*), П. Себартнем (*P. Sabartnem*), Б. Пезос (*B. Pazos*) впевнені у тому, що поки у молодих людей не сформується глибоке розуміння сутності і важливості сім'ї і шлюбу, обговорення з дорослими (навіть педагогами) процесу статевого дозрівання, його труднощів, венеричних захворювань, нетрадиційних форм сексуальної поведінки і подібних тем не потрібне.

Спроби молоді досягти незалежності від старших і отримати вичерпно повну інформацію про сексуальність зустрічають постійну протидію школи, сім'ї, соціальних служб, медичних центрів, оскільки вважається, що знання, які хочуть мати учні, стимулюють у них інтерес до сексуальності і спричиняють у подальшому бажання експериментувати на статевому та сексуальному ґрунті [3, с. 107–108]. Такий підхід вважаємо не зовсім правильним, оскільки «застереження, про які поінформована молодь, вважаються необґрунтованими, а молодь засвоює не застереження, а те, від чого застерігають. Жодне виховання не гарантує того, що людина ніколи не здійснить педофільних, гомосексуальних або насильницьких дій над іншою людиною», – переконують науковці [1].

Протилежною до репресивної є пермісивна (ліберальна) модель статевого виховання, прийнята в деяких скандинавських країнах, зокрема в Данії та Фінляндії. Якість статевого виховання у цих країнах загальноновизнана у всьому світі, хоча й характеризується своїми відкритими поглядами щодо проблем сексуальності. За показниками Міжнародної федерації з питань планування батьківства, модель статевої освіти учнів середніх навчальних закладів у Данії одна з найбільш досконалих у Європі.

Статеве виховання у цих державах стало обов'язковим у шкільних навчальних планах ще з середини ХХ століття. Питання сексуального виховання та відповідна підготовка вчителів чітко контролюються Датською Федерацією з питань планування батьківства (*The Danish Foreningen for Familie planlaegning*). Статеве виховання в школах Данії є універсальним і проводиться в ранньому віці ще до того, як починається процес статевого дозрівання. Країна обрала такий підхід до статевої освіти, який дає змогу підліткам бути всебічно поінформованими щодо всіх аспектів статевої поведінки та проблем, пов'язаних із цим питанням [3, с. 109].

Зупинимось на моделі статевого виховання у Фінляндії. Статева просвіта у цій країні розпочалася з Комітету у справах освіти (*The National Board of Education*), який започаткував роботу комісії з питань узгодження навчальних програм статевого виховання та особистісних стосунків для загальноосвітньої школи. Статева просвіта у навчальних закладах зорієнтована на те, щоб інформувати молодь про засоби контрацепції, перебіг вагітності, профілактику ЗПСШ. У школах статеве виховання здійснюють вчителі та шкільні медичні сестри. Однією з переваг такої моделі статевого виховання є співпраця вчителів та інституцій охорони здоров'я. І вчителі, і батьки вважають, що надання статевої освіти у школі є важливим і необхідним. Основна мета такої освіти полягає не у забороні статевого стосунку, а в зменшенні ризику захворювань, які передаються статевим шляхом [3, с. 109].

Щоб статеве виховання стало більш результативним, вчителі проходять спеціальну підготовку. Обговорення тем, які стосуються статі, статевої поведінки, статевого відносин відбувається у цілковито відкритій атмосфері як у школі, так і в сім'ї. Такий підхід вважається позитивним, оскільки ефективність статевого виховання насамперед залежить від рівня підготовки та кваліфікованості вчителя, його особистого ставлення до проблеми. Формуючи статево-культурну підлітків, їх власну особистість та уявлення про соціальні ролі різних статей, дуже важливим є професійний і делікатний підхід до таких питань, щоб не образити почуття, не нанести психологічну травму молодій людині. Невимушеність атмосфери також відіграє важливу роль, оскільки діти повинні бути впевнені у тому, що можуть довіряти вчителям чи батькам [3, с. 110].

Отже, скандинавським країнам притаманна така модель статевого виховання, за якої сексуальність розуміється як важлива життєва цінність, молодь має право на самостійне та незалежне формування та формування морально-сексуальних норм, єдина обов'язкова і культивована норма – почуття відповідальності за характер і наслідки сексуальних стосунків. Моральний обов'язок кожного – нести відповідальність за народження небажаних дітей, у зв'язку з чим пропагується планування народжуваності і використання контрацептивів. Надання підростаючому поколінню інформації про статі і сексуальність у світлі етичних і соціальних цінностей бере на себе організоване виховання, формування ж етичних установок сексуальної поведінки насамперед розглядається як справа сім'ї [3, с. 111].

Ще однією досить поширеною моделлю статевого виховання є модель «золотої середини», поширена у деяких країнах Євросоюзу, зокрема у Польщі. Стратегія і тактика цієї моделі покликана допомогти молодій людині уникнути розчарувань і не спричинити шкоди іншим у сексуальних відносинах загалом та у сім'ї зокрема, полегшити особистісний і психосексуальний розвиток, пом'якшити перехід молодої людини до дорослого життя. Для польського суспільства кохання, шлюб, сім'я – важливі життєві цінності, які повинні регулюватися та визначати рамки для сексуальної поведінки кожної людини.

Польські науковці вважають, що важливо встановити норми сексуальної моралі. Для цього необхідно допомогти молодій людині звільнитися від помилкових страхів, забобонів, заборон, які ізжили себе. Вчені переконані у тому, що чим більше свободи надається членам суспільства, тим більш зрілими і відповідальними за свої дії та вчинки вони стають. Ці теоретичні основи статевого виховання, встановлені етичні норми у сфері сексуальності повинні бути ретельно сформульовані і спрямовані на досягнення гармонійної рівноваги між специфічними вимогами сім'ї і суспільного життя, між задоволенням сексуальних потреб і серйозною відповідальністю за сім'ю та шлюб. Досягаючи цього, система статевого виховання в польських закладах освіти пройшла шлях від факультативних занять до обов'язкового самостійного предмету, долаючи певні перешкоди: протести батьків проти сексуального виховання у школі, недостатність коштів на реалізацію цієї програми, відсутність належної матеріально-технічної бази. Тому більшість опитаних вважає статеве виховання молоді необхідним [3, с. 112].

Кожна із розглянутих моделей має право на існування. Прийняття тієї чи іншої моделі в конкретному суспільстві регулюється індивідуальним ставленням до сексуальності і статевого виховання учнівської молоді в конкретній країні, політикою держави, позицією науковців, рівнем економічного розвитку суспільства.

В організації статевого виховання і підготовки молоді до сімейного життя за такою моделлю домінує компетентнісно орієнтований підхід, метою якого є формування прагнення особистості до духовної та фізичної досконалості, здатність до вибору поведінки, самоорганізації, самоуправління, вміння спілкуватися з людьми різної статі. Питання реалізації змісту сексуального виховання молоді у Польщі розглядає Міністерство освіти спільно з Єпископатом.

На сучасному етапі підготовка молоді до дорослого життя наділена статусом модуля навчальної ланки WOS («Знання про суспільство»). Це свідчить про те, що збереження репродуктивного здоров'я людини, формування моральних стосунків між підлітками, підготовка молоді до виконання майбутніх подружніх і батьківських ролей, збереження і зміцнення цінностей сім'ї є пріоритетними завданнями держави і суспільства.

Аналіз польської системи засвідчує, що зміст матеріалу містить інформацію про фізіологічні, психологічні й педагогічні особливості підлітків, пов'язані з їх приналежністю до конкретної статі; методи контрацепції; профілактику сексуального насилля; сексуальне життя людини; принципи свідомого і відповідального батьківства; цінності сім'ї; життя в утробній фазі, а також про методи і засоби свідомої прокреації. Отже, основним завданням занять є допомога учням у досягненні психосексуальної зрілості, формування позитивного ставлення молоді до статі, підтримка виховної ролі сім'ї [3, с. 112].

Найбільш оптимальним є демократичний підхід, за якого можливе визнання самого факту існування проблеми статі і міжстатевих стосунків, права дитини / підлітка на частину свого буття, «вбудовування» на науковій основі в об'єкти педагогічної дії таких життєвих цінностей, знань, навичок і норм поведінки, які б обмежували можливі відхилення у процесі статевої соціалізації дитини. При цьому суб'єкту педагогічного впливу надається уся необхідна наукова інформація і можливість власного вибору.

Противники програм статевого виховання й сексуальної освіти впевнені у тому, що надання будь-якої інформації, яка стосується статевої сфери, розбещує підлітків, ініціює ранній початок статевого життя, збільшує кількість підліткових вагітностей. Однак переконливих доказів з приводу цього так і не було наведено.

Вивчення досвіду країн, у яких подібні програми запроваджені досить давно, дозволяє зрозуміти, які заходи довели свою ефективність щодо захисту репродуктивного здоров'я учнівської молоді, які з них не працюють, а які, можливо, завдають шкоди [3, с. 113]. Так, в рамках проекту «*The SAFE Project*», який здійснюється Європейським відділенням Міжнародної Федерації планування сім'ї (далі – МФПС) спільно з Європейським регіональним Бюро ВООЗ було видано Керівництво з розробки стратегій і практичної діяльності «Сексуальна освіта у Європі». У цьому виданні узагальнено досвід, накопичений у сфері сексуальної просвіти та статевого виховання молоді в європейських країнах. Вважаємо за доцільне ознайомитися з основними висновками вказаного вище дослідження.

Згідно з інформацією від ВООЗ і МФПС, статева та сексуальна просвіта – це насамперед надання учням достовірної та науково обґрунтованої інформації статевознавчого характеру, а також навчання основним життєвим принципам, а саме навичкам спілкування, критичного мислення, здатності до самовдосконалення, здатності приймати рішення і брати на себе відповідальність; виховання позитивних установок і цінностей (самоповаги, відкритості). Сексуальна просвіта, як зазначають зарубіжні вчені, має охоплювати широке коло питань, включаючи як біологічні та фізичні аспекти сексуальності, так і соціальні, емоційні аспекти статі. Безумовно, зміст програм статевої та сексуальної просвіти має бути адаптований відповідно до віку і рівня розвитку учня [3, с. 113].

Важливість статевої та сексуальної просвіти молоді визнана лише в кількох країнах Європи. Істотну роль у цьому процесі відіграють політичні чинники. У таких країнах Євросоюзу як Данія і Нідерланди сексуальна та статева освіта є загальноприйнятною та підтримується громадськістю, у той час як у Чехії, Німеччині, Ірландії, Польщі, Італії та інших країнах Євросоюзу вона викликає активне неприйняття, особливо з боку релігійних груп і громадських організацій. Нерідко буває й так, що до статевої та сексуальної просвіти по-різному ставляться жителі різних частин однієї країни, великих міст і сільської місцевості. Нині сексуальна просвіта не є обов'язковою у всіх розглянутих країнах Європи, а там, де вона обов'язкова (Нідерланди, Фінляндія, Угорщина), програми отримують досить суттєву державну підтримку [3, с. 114].

На зміст програм також впливають актуальні, інколи кризові, ситуації, наприклад епідемія ВІЛ/СНІД. Усвідомлення небезпеки епідемії в деяких країнах Євросоюзу призвело до розуміння необхідності введення відповідних курсів і програм статевої та сексуальної просвіти, як це було зроблено, наприклад, в Ірландії та Франції. Міждержавні порівняння дозволили зарубіжним авторам проведеного дослідження виділити загальні фактори, які сприяють успішній реалізації статевої та сексуальної просвіти: примирення різних політичних і релігійних поглядів; залучення в процес реалізації статевої та сексуальної просвіти широкого спектру громадських рухів тощо.

Важливу роль у цьому процесі відіграють засоби масової інформації. Їхнє ставлення до цієї проблеми може бути різним залежно від конкретної країни. У деяких країнах, здебільшого в країнах Скандинавії (Данія та Фінляндія), засоби масової інформації є джерелом підтримки та інформації з питань статевознавчого характеру та сексу. Так, у Данії національні радіо- і телекомунікаційні компанії надають безкоштовний ефірний час для програм сексуальної освіти. В інших країнах (Великобританія, Франція) питання сексу подаються з великим відтінком сенсації, що негативно впливає на статево та сексуальну просвіту молоді [3, с. 115].

Ми вважаємо, що для підвищення ефективності статевої та сексуальної освіти учнівської молоді необхідний комплексний підхід, за якого програми сексуальної просвіти розглядалися б не ізольовано від інших питань, а були б важливим компонентом ширших ініціатив, спрямованих на поліпшення стану здоров'я і благополуччя молодих людей. Важливо дотримуватися і диференційованого підходу, оскільки в багатьох

країнах численну групу населення становлять емігранти зі своїми, відмінними від прийнятих у певній країні, культурними традиціями.

Статева та сексуальна просвіта молоді, як наголошують зарубіжні дослідники, не повинна бути тимчасовою кампанією, вона потребує постійної роботи в цьому напрямі. Досягнуті за період її здійснення позитивні результати не гарантують подальшого прогресу, якщо програми через деякий час закриваються.

На основі наукового аналізу процесів реформування освіти в країнах Євросоюзу з'ясовано, що в об'єднаній Європі є безліч різних моделей освіти, що не накладає на Україну в її євроінтеграційних прагненнях жодного зобов'язання щодо копіювання чи калькування якоїсь із них. Ми маємо можливість самостійно визначити концепцію середньої освіти з урахування національних традицій, кадрових і фінансових можливостей, демографічної ситуації, сформованих у суспільстві уявлень про те, кого і як повинна виховувати школа.

Уряди країн Євросоюзу, зіштовхнувшись із негативними аспектами сексуальної революції, усвідомивши сутність цієї проблеми, визначаються із реальними шляхами її розв'язання, розробивши соціальному політику, спрямовану не на замовчування проблем сексуальності та ведення молоддю статевого життя, а на їх поінформовування та виховування. Статева освіта у таких країнах не носить пропагандистського характеру, вона спрямована на те, щоб зробити сексуальне життя молоді впорядкованим та забезпечити її від невітної епідеміологічної ситуації, яка нині спостерігається у світі.

Більшість країн Євросоюзу намагаються вибрати та обґрунтувати таку модель статевої просвіти та статевого виховання, за якої увагу здебільшого буде акцентовано на таких стратегічних завданнях: проведення статевої освіти у середніх навчальних закладах на ранньому етапі; здійснення спеціальної підготовки для вчителів; впровадження проектів, основними цілями яких є профілактика раннього початку статевого життя, підліткових вагітностей та абортів, ЗПСШ, включаючи СНІД; заснування асоціацій з питань підготовки молоді до батьківства, виконання сімейних ролей; залучення до сексуального виховання церкви, соціальних служб, медичних центрів; постійне інформування молоді про засоби контрацепції з метою покращення епідеміологічної ситуації у суспільстві [1].

Важливо встановити нові цивілізовані норми моралі, зокрема сексуальної. Для цього необхідно допомогти людям звільнитися від помилкових страхів, святенницьких упереджень, забобонів, заборон, які їзжили себе. Чим більше свободи надається членам суспільства, тим більш зрілими і відповідальними вони повинні бути. Ці теоретичні основи статевого виховання та етичні норми у сфері сексуальності повинні бути ретельно сформульовані і спрямовані на досягнення гармонійної рівноваги між специфічними вимогами сім'ї і суспільно-виробничого життя, між задоволенням сексуальних потреб і серйозною відповідальністю за сім'ю і шлюб.

Жодна з цих моделей не гірша і не краща за іншу. У пермісивній моделі, на перший погляд, сексуальна поведінка ставиться в один ряд зі всіма іншими видами поведінки і виявляється залежною від загальних законів соціальної й етичної регуляції. Жорсткі обмеження ристриktivної моделі врівноважуються переконанням у тому, що людська природа все ж «бере своє». Модель «золотої середини» не розчиняє особистість повністю у суспільстві і сексуальне у соціальному, у ній предметом обговорення стає те, що у пермісивній і ристриktivній моделях мислиться завдяки мовчазній «домовленості про недоговореність», вона припускає діалог особистості і суспільства при відповідальності суспільства за долю особистості. Прийняття цих існуючих у суспільстві моделей регулюється індивідуальним ставленням до сексуальності і статевого виховання.

Висновки. Загалом методологічні засади статевого виховання побудовані на гуманістичних і науково-реалістичних ідеях і концепціях, які знайшли найбільш повне відображення у вченні про стать і міжстатеві взаємини, в сучасних моделях статевого виховання та підходах статевої й сексуальної освіти. Вони слугують за сучасний світоглядний вимір інтерпретації проблем статі та прогнозування майбутнього молоді в теорії і практиці статевого виховання у країнах Євросоюзу.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. До перспективних напрямів досліджень із цієї проблематики належить, зокрема, застосування інноваційних педагогічних технологій у статево-вихованні сучасної молоді.

Використана література:

1. Бялик О. В. Статеве виховання школярів: європейський контекст : монографія. Умань, 2016. 369 с.
2. Бялик О. В. Статеве виховання школярів: вітчизняний і зарубіжний досвід : навчальний посібник. Умань, 2017. 228 с.
3. Бялик О. В. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу : дис. д-ра пед. наук: 13.00.07 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2016. 547 с.
4. Кравець В. Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн : монографія. Тернопіль, 2009. 387 с.
5. Локшина О. Компаративна освіта в Україні: траєкторія розвитку. *Український педагогічний журнал*, 2015. № 4. С. 7–18.

References:

1. Bialyk O. (2016). Stateve vihovannia shkoliariv: evropeiskii kontekst [Sex education of schoolchildren: the European context] : monografia. Uman. 369 s. [in Ukrainian]

2. Bialyk O. (2017) Stateve vihovannia shkoliariv: vitchizniani i zarubiznii dosvid [Sex education of schoolchildren: domestic and foreign experience] : navchalnii posibnik, Uman. 228 s. [in Ukrainian]
3. Bialyk O. (2016). Suchasni tendentsii statevogo vihovannia uchnivskoi molodi v krainax evrosoyzy [Current trends in sexual education of student youth in the European Union] (Doctor's thesis). Uman. 547 s. [in Ukrainian]
4. Kravets V. (2009) Stateva sotsializatsiya ta pidgotovka uctnivskoi molodi do simeinogo zhuttia v pedagogitsi ta skilniyi praktitsy zarubizhnukx krain [Sexual socialization and preparation of student youth for family life in pedagogy and school practice of foreign countries] : monografia. Ternopil. 387 p. [in Ukrainian]
5. Lokshina O. (2015). Komparativna osvita v Ukraini: traektorii rozvitku [Comparative education in Ukraine: the trajectory of development]. Ukrainskii pedagogichnii zurnal. № 4. PP. 7–18. [in Ukrainian]

Bialyk O. V., Kudla M. V. Methodological principles of sexual education of youth: European vector

The article considers the issue of sexual education of student youth. Critical analysis and systematization require the achievements of domestic scientists. It is stated that the leading models of sex education are restrictive (restrictive-protective), which introduces the physiological aspects of sex and sexuality, subordinating them to the principle – better «too late» than dangerous «too early»; permissive (liberal), in which quality sex education is widely recognized around the world, although it is characterized by open views on sexuality; and the «golden mean» model, which is designed to help young people avoid frustration and not to harm others in sexual relations in general and in the family in particular, to facilitate personal and psychosexual development, to facilitate the transition of young people into adulthood. In addition, it is proved that the adoption of a model in a particular society is governed by individual attitudes to sexuality and sexual education of student youth in a particular country, public policy, the position of scientists, the level of economic development of society and others.

It was found that the most optimal is a democratic approach, which involves, on the one hand, the recognition of the very fact of the problem of gender and intersex relations and the right of adolescents to part of their lives, on the other – «embedding» on a scientific basis such life values, knowledge, skills and norms of behavior that would limit possible deviations in the process of sexual socialization of the child. It is established that the methodological principles of sex education are based on humanistic and scientific-realistic ideas and concepts, which are most fully reflected in the doctrine of sex and sexual intercourse.

Modern models of sex education and approaches to sex and sex education serve the modern worldview to interpret gender issues and predict the future of young people in the theory and practice of sex education in the EU. It is concluded that a number of EU countries have developed social policies that are not aimed at silencing the problems of sexuality and sexuality of young people, but informing and educating them, where sex education is not advocacy, but aimed at making young people's sex lives orderly and protect it from the disappointing epidemiological situation in the world today.

Key words: sex education, student youth, methodology, concepts of sexual education, models of sexual education, foreign countries, European Union.